

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Гражевської Надії Іванівни на дисертаційну роботу
Назирова Каріма Заріфовича**

**«Інституційні засади конкурентоспроможності національної
економіки», подану до спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.01– економічна теорія
та історія економічної думки**

**Актуальність теми дисертації та її зв'язок з програмами, планами,
темами**

Високий динамізм змін та поглиблення системної нестійкості глобального світогосподарського розвитку посилюють інтерес науковців та практиків до проблем конкурентоспроможності національних економік, що безпосередньо пов'язані з вирішенням стратегічних завдань їхнього ефективного функціонування та розвитку. Незавершеність теоретичних розробок у цій царині породжує численні дискусії щодо сутності, провідних чинників та механізмів забезпечення глобальної конкурентоспроможності сучасних економічних систем.

Важливо зауважити, що в новітніх методиках оцінювання рівня глобальної конкурентоспроможності національних економік все більшої ваги набувають показники розвитку людського та інтелектуального капіталів, якості державного управління та соціальної згуртованості суспільства, його відкритості та толерантності до різноманітних інновацій. Йдеться про усвідомлення того, що сучасні національні економіки конкурують не лише у виробничо-технологічній сфері, але й у виборі інституційних структур та інституційних стратегій для стимулювання економічного зростання та підвищення добробуту населення.

Ці проблеми є особливо актуальними для посткомуністичних країн, інституційні системи яких перебувають в стані нерівноваги та глибокої якісної трансформації. Важливим чинником підвищення їхньої глобальної конкурентоспроможності, забезпечення інноваційної модернізації та гармонійної інтеграції до світового економічного простору є підвищення інституційної ефективності національного господарського розвитку. З огляду на зазначені обставини дослідження інституційних засад конкурентоспроможності національної економіки сприяє розвитку теорії конкурентоспроможності на сучасному етапі глобальних постіндустріальних трансформацій.

Враховуючи недостатній ступінь розробки теоретико-методологічних основ дослідження інституційних засад конкурентоспроможності національної економіки, їхню теоретичну і практичну значимість для вирішення проблем посткризової модернізації економіки України, тему дисертаційної роботи Назирова К.З. можна вважати актуальною, такою, що має важливе теоретичне і практичне значення.

Дисертаційна робота виконана відповідно до планової теми науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Взаємодія фінансового і реального сектору економіки в мовах глобалізації (номер державної реєстрації 01100000588). Особистий внесок дисертанта полягає в обґрунтуванні теоретичних та практичних засад визначення інституційних чинників оптимізації взаємозв'язку фінансового та реального секторів економіки за умов глобалізації та розробці на цій основі практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності економіки України.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані в дисертації, визначається критичним опрацюванням та

аналітичним узагальненням значної кількості наукових праць, присвячених проблемам конкурентоспроможності національної економіки. Автором достатньо повно висвітлено теоретичні здобутки та надбання світової та вітчизняної економічної думки в цій сфері (с.12-21), проаналізовано логіко-історичний шлях формування та зміни домінуючих концепцій у цій царині (с. 37-45), розкрито специфіку застосування компаративного підходу в процесі розробки світових рейтингів конкурентоспроможності національних економік (с. 129, с. 131, с. 133).

Використані дисертантом методи наукового аналізу відповідають предмету дослідження. Застосування сучасного теоретико-методологічного, методичного та інформативного забезпечення зумовило не лише належну обґрунтованість результатів дисертаційної роботи, а й посилило переконливість аргументів в частині обґрунтування інституційної концепції конкурентоспроможності національної економіки (с. 45-52).

У роботі використані інформаційні дані органів державної влади, міністерств і відомств, міжнародних організацій, вітчизняних науково-дослідних інститутів, матеріали монографічних та періодичних наукових видань, власні напрацювання автора. Теоретичні положень узгоджені з офіційно оголошеними статистичними даними, наведеними у тексті роботи, зокрема в таблицях, поданих на с. 129,131,133,134,141,143,145 та в додатках.

Новизна наукових положень і результатів, одержаних особисто здобувачем та поданих на захист

Виходячи із сформульованої мети і завдань дослідження, в дисертаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування інституційних засад конкурентоспроможності національної економіки та надано рекомендації щодо основних напрямів удосконалення інституційного забезпечення конкурентоспроможності економіки України. Наукову новизну презентують обґрунтовані автором висновки, пропозиції та узагальнення концептуально-теоретичного, методологічного та науково-прикладного характеру, а саме:

1) у дисертації розкрито соціально-економічну природу, висвітлено змістовні характеристики та проаналізовано потенціал інституційних ресурсів у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки в частині зниження ризиків її інноваційного розвитку, ефективного узгодження інтересів суб'єктів господарювання, макроекономічної та соціальної стабільності, що уможливило розробку науково-обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки України на сучасному етапі її посткризової модернізації;

2) на основі трактування конкурентоспроможності національних економік як концентрованого виразу реалізації сукупності відповідних переваг з урахуванням сучасних динамічних змін у функціонуванні різнорівневих господарських систем (с.57-61) автором доведено необхідність стадійної конкретизації завдань та цілей їхнього конкурентоспроможного розвитку з урахуванням довгострокових перспектив забезпечення динамічної соціальної та економічної стійкості;

3) у дисертаційній роботі аргументовано необхідність підвищення ролі держави в забезпеченні глобальної конкурентоспроможності сучасних ринкових економік шляхом виявлення стратегічних національних інтересів та розробки національної моделі соціально-економічних трансформацій, здатної забезпечити демократизацію господарської життєдіяльності суспільства та формування ефективного інституційного середовища, що стимулює інноваційний розвиток (с.94-99);

4) автором уточнено сутність категорії «інституційного капіталу» як здатності економічного суб'єкта використовувати для виробництва доданої вартості відносні переваги кооперації та доступу до суспільних ресурсів шляхом ефективного пристосування до існуючого інституційного середовища та інституційних змін за збереження та розвитку своєї ідентичності. Таке уточнення дозволило обґрунтувати необхідність використання показника приросту національного інституційного капіталу в

якості важливого критерію виявлення позитивного впливу інституційних реформ на конкурентоспроможність національної економіки (с.101-107);

5) у дисертаційній роботі отримали подальший розвиток теоретичні уявлення щодо ефекту взаємопроникнення конкурентних переваг високорозвинених країн та країн, що розвиваються, зумовленого поглибленням глобалізаційних процесів та суперечливим поєднанням на національному рівні інформаційно-технологічного, фінансово-економічного та соціалізаційного світових трендів (с.152-156);

6) автором розкрито особливості сформованого в Україні конкурентного середовища та проаналізовано основні інституційні перешкоди на шляху його покращення, а саме: зарегульованість підприємницької діяльності, високий рівень корупції, тінізації та криміналізації економіки, непрозорість державної політики, законодавства та судової системи, неефективний інституційний вибір тощо. Це дозволило обґрунтувати стратегічні пріоритети інституційних змін, спрямованих на підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки України в частині створення ефективного нормативно-законодавчого підґрунтя та системи державних органів, здатних прозоро та дієво регулювати конкурентні відносини, стимулювати нагромадження та ефективне використання національного інституційного капіталу (с.140-147).

Теоретична та практична значимість отриманих наукових результатів та рекомендації щодо їх використання.

Теоретичну значимість дисертаційної роботи Назирова К.З. визначають отримані за результатами дослідження узагальнення, висновки та пропозиції, що стосуються актуалізації інституційних ресурсів у якості важливого чинника нарощування конкурентних переваг національної господарської системи; виявлення суперечностей, перешкод та стратегічних пріоритетів інституційного реформування економіки України задля підвищення її глобальної конкурентоспроможності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення і висновки, обґрунтовані автором у дисертації, є внеском у розвиток інституційної теорії конкурентоспроможності економічних систем. Отримані наукові результати поглиблюють розуміння складних та суперечливих процесів формування національних конкурентних переваг, шляхів та напрямів підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів інституційних засад конкурентоспроможності національної економіки в трансформаційний період уможливило обґрунтування науково-практичних висновків та рекомендацій щодо вдосконалення державної політики підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки України.

Наукові результати, пропозиції та рекомендації, отримані в дисертаційній роботі, були використані Департаментом з підвищення конкурентоспроможності регіону Харківської обласної державної адміністрації у процесі підготовки аналітичних матеріалів з питань розробки напрямів підвищення конкурентоспроможності Харківської області. Зокрема, розроблений автором комплекс інституційно-управлінських змін, необхідний для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, знайшов застосування в процесі обґрунтування напрямів спрямування інвестицій у інноваційний розвиток Харківського регіону.

Основні наукові та практичні результати дисертаційної роботи впроваджені у навчальний процес та використовуються у процесі викладання начальних дисциплін «Макроекономіка» та «Економічна компаративістика» в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна.

Дискусійні положення та зауваження

Зважаючи на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Назирова К.З., необхідно зробити певні зауваження щодо її змісту та висновків, що може слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту.

По-перше, дослідивши конкурентоспроможність національної економіки як багатоаспектну категорію (її порівняльні визначення наведено автором у додатку А) та здійснивши компаративний аналіз концепцій конкурентоспроможності національної економіки (с.45-54), основних стадій формування та реалізації конкурентних переваг окремих країн світу (с.58-59), автор обґрунтував висновок щодо актуальності інституційної концепції конкурентоспроможності національної економіки, яка найбільш повно відображає реалії сучасного цивілізаційного розвитку. Однак дисертанту не вдалося повною мірою реалізувати цей підхід у процесі подальшого дослідження окреслених проблем, зокрема оцінювання інституційного проектування державного механізму взаємодії суб'єктів господарювання (підрозділ 2.1, с.81-98); визначення суб'єктного потенціалу конкурентного ринкового середовища (підрозділ 2.2, с.99-119); виявлення характерних ознак інституційної системи національної економіки та обґрунтування шляхів її вдосконалення (підрозділ 3.1, с.125-142).

По-друге, розглядаючи суб'єктність господарської системи з погляду потенційного слідування обмеженням та доступу до суспільних благ, автор не врахував важливий економіко-теоретичний аспект дослідження сучасного економічного розвитку, пов'язаний з посиленням зазначеної суб'єктності та її інституалізацією (с.101-104). У цьому контексті доцільним був би аналіз суб'єктності з погляду здатності суб'єкта до продукування інновацій як важливої конкурентної переваги трансформаційних економік. При цьому варто було б розкрити взаємозв'язок між рівнем суб'єктності економічної системи та нагромадженням в її межах інституційним капіталом.

По-третьє, робота безумовно виграла б, якби в процесі аналізу сутності та специфіки інституційних ресурсів як важливого фактора забезпечення конкурентоздатності національних економік, автор більше уваги приділив проблемам їхнього структурування, взаємозв'язку та взаємодії з іншими чинниками національної конкурентоспроможності, зокрема, науково-технологічними, структурними, соціокультурними тощо. В цьому контексті

цікавою була б авторська позиція стосовно існування межі інституційних можливостей конкурентоспроможного розвитку сучасних економічних систем.

По-четверте, виходячи з розуміння сутності інституційного капіталу як здатності суб'єктів господарювання використовувати інституційні правила та обмеження, пристосовуватися до змін інституційно-організаційних механізмів розвитку національної економіки у глобальному світогосподарському середовищі, автор справедливо наголошує на необхідності нарощування цього виду капіталу задля підвищення конкурентоспроможності національної економіки (с.105-107). Однак у роботі не розкрито конкретні шляхи та механізми нагромадження інституційного капіталу з урахуванням як потенційних можливостей, так і небачених раніше загроз та викликів, зумовлених інституційною нерівновагою глобальної економічної системи.

По-п'яте, трактуючи інститут держави як визначальний чинник ринкових перетворень автор робить висновок про вкрай важливу роль збереження та зміцнення її виключних повноважень для підвищення конкурентоспроможності національної економіки (с.98). При цьому поза увагою дослідника залишилися проблеми «провалів держави», що є особливо гострими для посткомуністичних економік та потребують як наукового обґрунтування, так і напрацювання практичних рекомендацій в т.ч. у контексті формування та реалізації конкурентних переваг соціально орієнтованої ринкової економіки.

Проте зазначені зауваження не зменшують наукову та практичну цінність проведеного дослідження і не змінюють загальної позитивної оцінки дисертації Назирова К.З. Вони окреслюють напрями подальшого розвитку теоретичного дослідження соціально-економічної сутності інституційних ресурсів конкурентоспроможності національної економіки.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях та відповідність дисертації встановленим вимогам

Основні положення та результати дисертаційної роботи достатньо повно відображені в опублікованих автором 11 наукових працях, загальним обсягом 5,35 д.а., з них 6 статей у наукових фахових виданнях України обсягом 3,45 д.а., в тому числі 4 статті у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз. Зміст автореферату відображає основні положення дисертації, її структуру, результати наукової новизни та одержані висновки дослідження.

Дисертація складається зі вступу, 3-х розділів (7 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки. Структура дисертаційної роботи є логічною, цілком відповідає меті та завданням дослідження. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому науковому рівні, відрізняється логічною послідовністю і чіткістю авторських підходів та обґрунтувань. Таким чином, дисертація відповідає встановленим вимогам.

Загальний висновок

Аналіз змісту дисертації, автореферату та опублікованих наукових праць Назирова К.З. дає підстави для висновку, що визначені здобувачем мета та завдання дослідження осмислені, ретельно опрацьовані та вирішені на достатньо високому теоретико-методологічному рівні.

Глибина дослідження, отримані наукові результати, рівень подання матеріалу та публікації віддзеркалюють наявність теоретичних та аналітичних наукових розробок, що є предметом захисту кандидатської дисертації зі спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Висловлені зауваження не змінюють загальної високої оцінки дисертаційної роботи, що є самостійним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальну наукову проблему визначення сутності та значення інституційних засад конкурентоспроможності національної економіки та розробки практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності економіки

України. Опубліковані у фахових виданнях праці висвітлюють всі основні положення дисертації. Роботу оформлено відповідно до встановлених вимог.

На підставі проведеного аналізу вважаю, що дисертаційна робота «Інституційні засади конкурентоспроможності національної економіки» відповідає вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» зі змінами, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор – Назиров Карім Заріфович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
в. о. завідувача кафедри економічної
теорії, макро- і мікроекономіки
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Н.І. Гражевська

